

TA'LİM-İ KİTÂBET'TE İMLÂ BAHSİ ÜZERİNE

Sibel ÜST*

ÖZET

İmlâ sorunu yazının bulunması ile birlikte başlar. Türklerin Arap alfabesini kullanmaya başlaması ile birlikte çeşitli imlâ sorunları oluşmuştur. Bu sorunları ortadan kaldırmak ve standart imlâ oluşturmak adına çeşitli çalışmalar yapılmıştır. Bu çalışmalardan biri de Ta'lîm-i Kitâbet adlı eserdir. Eser, üç bölümden meydana gelmiştir. Ele aldığımız bölüm "İmlâ ve Galâtât" adını taşımaktadır ve bu bölümde; Türkçe, Farsça ve Arapça kelimelerin imlâsı, gramer özelliklerini içermektedir.

Bu çalışmada, Ta'lîm-i Kitâbet adlı eser tanıtılacak ve yazıldığı dönemin imlâ özellikleri belirtilecektir.

Anahtar Kelimeler: İmlâ, alfabe, dil.

ON MATTER OF ORTHOGRAPHIC IN TA'LİM-İ KİTÂBET

ABSTRACT

Problem of orthographic starts with finding writting. Some orthographic problem araised with begining to use of Turks Arabic alphabet. Some kinds of study did to remove these problems and using a standart orthographic. One of these studies is named with Ta'lîm-i Kitâbet. This book consists of three parts. This part is named with "İmlâ ve Galâtât" and in this part consists of ortographic of Turkish, Perssian and Arabic words and grammatical specialities.

In this study, named with Ta'lîm-i Kitâbet will be introduced and the period of writting of this book's orthographic will be defined.

Key Words: Orthographic, alphabet, language.

Türkler tarihsel akış içerisinde farklı yazı sistemleri kullanmışlardır. Türkler tarafından kullanılan en eski yazı sistemi (alfabe) Köktürklere aittir. Köktürk alfabesi olarak bilinen bu alfabe, Orhon yazıtlarında kullanılmış ve Yenisey ırmağı dolaylarında yaşayan Kırgızlara kadar uzanmıştır.

* Arş. Gör., Erzincan Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, sibelust@hotmail.com

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic*

Volume 3/6 Fall 2008

“Uygur Türkleri (745-970) bu yazıyı bırakıp, Orta İran asıllı Soğdak yazısından faydalanarak Uygur yazısını geliştirmişler, yurtlarında ekonomik, sosyal, politik gereklere göre Soğdak, Brahmi, Mani, Nasturi-Süryani, Tibet, Çin ve Moğol-Passepa yazılarını (harflerini) da kullanmışlardır. Daha sonra İslam dinini kabul eden Uygurlar, yine yazı değiştirmişler ve silabik bir sistem olan Arap yazısını almışlardır.”¹

Uygurların ardından Karahanlılar da bu yazı sistemini benimsemişler ve 1928 yılına kadar da Türklerde bu alfabe geçerli olmuştur. Ancak Arap yazı sisteminin kullanılmasından birkaç yüzyıl sonraya kadar Uygur yazısı geçerliliğini sürdürmüştür.

Ancak tarihsel akış içerisinde kullanılan farklı alfabelerde seslerin nasıl gösterileceği problemi önemli bir yer tutmuştur. Bu dönemde Arapça ve Farsça kelimelerin yazımında aslına uygun yazım özelliği sergilenirken Türkçe kelimelerin yazımında kök ve eklerdeki ünlülerin gösterimine dayalı bir imlâ benimsenmiştir. Yazım hususundaki bu farklı kullanımlar imlâda da karışıklıkları ve sorunları beraberinde getirmiştir.

“Bu karışıklık, Anadolu sahasında gelişen Türk yazı dilinde de devam eder. 13. yüzyıldan 19. yüzyıla kadar uzanan bu dönemi, dil yapısı ve imlâ sistemi bakımından 16. yüzyıla kadar ve sonrası olmak üzere iki farklı döneme ayırmak gerekir.”²

“13. yüzyıldan 15. yüzyılın ortasına kadar uzanan ilk dönemde, kurallı bir imlâ sistemi görülmemektedir. Bu döneme ait ilk yazılı metinlerde, genellikle Arapça’nın imlâ kuralları hakimdir.”³ “Bu sebeple karışıklık, Arapça ve Farsça kelimelerden ziyade Türkçe kelimelerde görülür. EAT’nin başlarında daha çok hareke kullanılmış, daha sonra eklerde ve köklerde bir kalıplaşmaya gidilmiştir.”⁴ “Fakat manzum eserlerde bu kalıplaşma biraz daha geç gerçekleşmiştir. Bunun sebebi de, bu dönemde çok kullanılan imalelerdir. Aruza vakıf olan müstensihler, manzum eserlerde imale olan yerlerde,

¹ M. Şakir Ülkütaşır, Atatürk ve Harf Devrimi, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Dil Kurumu yayınları: 384, 2. Baskı, Ankara, s. 16.

² M. Şakir Ülkütaşır, s.16.

³ Mustafa Canpolat: “Arap Yazılı Türk Alfabesinin Gelişmesi”, Harf Devriminin 50. Yılı Sempozyumu, TTK Yay., Ank. 1981, s. 49.

⁴ Mustafa Canpolat, a.g.m. s. 49

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 3/6 Fall 2008*

“hurûf-ı imlâ” (ا, ب, ع) kullanmışlardır. Hatta zihaf lar sebebiyle, Arapça ve Farsça kelimelerin uzunluklarını göstermemişlerdir. Dolayısıyla bu dönemde, imlâ ile dilin fonetik yapısı arasında bir bağlantının göze çarptığı; yani yazı dili ile konuşma dili arasında bir paralelliğin görüldüğü ileri sürülmüştür.”⁵

“15. yüzyılın sonlarından itibaren ise, önce eklerde daha sonra da köklerde bir kalıplaşmaya gidilmiş; yazı diliyle konuşma dilinin birbirlerinden ayrılmasıyla da, Osmanlı imlâsı, çok defa telaffuzla bağlantısı bulunmayan klişeleşmiş bir imlâ durumuna gelmiştir.”⁶

Çeşitli araştırmacıların işaret ettiği gibi Arap harfli metinlerde – Arap yazı sisteminin kullanılmaya başlandığı ilk zamanlardan beri – imlâ sorunları mevcuttur. “Bir kaynak eser metninde, bir yandan Türkçe'nin tarihî gelişme şartlarından doğan zamana bağlı değişimler, bir yandan dilin yazı ve imlâsı ile fonolojisi arasındaki ayrılıklar, bir yandan da orijinal metne ait dil özellikleri ile o metnin istinsah devirlerine ait özelliklerin birbirine karışmış olması ve bunların ortaya koyduğu sorunlar, metin yayını yapan araştırmacıları içiçe girmiş çeşitli güçlüklerle karşı karşıya bırakmıştır.”⁷ 19. yüzyıl itibari ile de yazım problemleri dile getirilmiş, harflerin ıslahından, yeni bir alfabenin getirilmesinden bahsedilir hale gelinmiştir.

Ahmet Cevdet Paşa, Kavâid-i Osmanî adlı eserinde, Arap yazı geleneğinde gösterilmeyen seslerin belirtilmesinin gerekliliğini ifade etmiş ve bunun üzerine Encümen-i Dâniş'te de Arap harflerinin harekeli yazımı esası benimsenmiştir.⁸

Osmanlı Devleti'nde alfabe konusunda ilk değerlendirmeyi Münif Paşa yapmıştır. “Antepli Münif Efendi (sonra Paşa) 13 Zilkade 1278 (11 Mayıs 1862)'de kurucusu bulunduğu “Cemiyet-i İlmiyye-i Osmaniye”de verdiği bir konferansta alfabe konusunu ele almış, Arap harflerine yeni bir şekil vermek, *bunların ıslahı cihetine* gitmek, yazılış ve okunuşunu kolaylaştırmak düşüncesini ortaya atmıştır.

Münif Paşa, Avrupa'da kadın-erkek, büyük-küçük, avam dahil olmak üzere herkesin meramını anlatacak seviyede,

⁵ Zeynep KORKMAZ, Türk Dili Üzerine Araştırmalar, T.D.K. Yayınları, Ankara-1995, s. 68.

⁶ Zeynep KORKMAZ, a.g.e., s. 68.

⁷ Zeynep KORKMAZ, a.g.e., ss. 67-78.

⁸ Rekin ERTEM, Elifbe'den Alfabe'ye, Dergah Yayınları, İstanbul 1991, s.97.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 3/6 Fall 2008*

yanlıssız bir şekilde okuma yazmayı kolaylıkla öğrendikleri düşüncesinden yola çıkarak, harflerin ıslahı ya da yeni bir alfabenin benimsenmesi teklifini ortaya koymuştur.⁹

Arap harflerinin ıslahı üzerine bir girişim de ünlü Azerbaycanlı muharrir-şair Ahundzade Mirza Fetali tarafından dile getirilmiştir. “1857 (1272)’de, Farsça olarak yazdığı bir risale (broşür) ile Arap elifbasının (alfabe) ıslahı fikrini ortaya atan Feth-Ali bu konuda şöyle diyor:

“Huruf-ı kadimenin noktaları ilga olunup (kaldırılıp) yerlerine diğer bir alamet-i muttasıla vazından (konulmasından) ve kelimatın gereği gibi telaffuz olunması için bazı hareket-ı cedide ihtira’ı (bulumu) ile bunların milel-i ecnebiyye (yabancı uluslar) hututu (yazıları) misillü (gibi) huruf sırasında (Latin Afabesi biçiminde) tahririnden (yazılışından) ibaret [bulunmaktadır].”¹⁰

19. yüzyılda imlâ sorununun çözümüne yönelik iki görüş ortaya atılmıştır. İlk görüşe göre; Arapça ve Farsça kelimeleri asılları ile yazmak, Türkçe kelimelerin yazımında bir standart oluşturmak gerekmektedir. Bu görüş; kaynağını, Türkçede fetha, zamme, ötre gibi hususiyetlerin bulunmamasından, Türkçe bir kelimenin yazımında sesli harfleri ifade edecek ا, و, ه, ی gibi harflerin kullanılmasının gerekliliği düşüncesinden alır. İkinci görüşe göre ise Türkçe, Arapça ve Farsça kelimelerin bütününe aynı kurallar uygulanmalıdır.

İmlâ ve alfabe konularındaki tartışmalar Ahmet Haşim ve Yahya Kemal’de de yansımaları bulmuştur.

Ahmet Haşim, alfabe değişimine şiddetle karşı çıkmakla beraber estetik kaygılarını ön planda tutar. “Otuz iki harften ibaret, nâkıs bir elifbânın az zahmetle çok iş temin etmek gibi ameli bir fâidesinden maâda bir de rûhun sıhhatine taalluk eden diğer bir hizmeti vardır ki bence yalnız bunun için her aybı affolunsa yeri var.”¹¹

Ahmet Haşim, imlâ sorununun düzeltilmesi için üç yılda bir toplanan bir komisyonun kendi bilgilerini ispatlamak

⁹ Hüseyin YORULMAZ, Tanzimattan Cumhuriyete Alfabe Tartışmaları, Kitabevi Yayınları, İstanbul 1995, ss.25-28

¹⁰ M. Şakir Ülkütaşır, Atatürk ve Harf Devrimi, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Dil Kurumu yayınları: 384, 2. Baskı, Ankara, s. 18.

¹¹ Fikret USLUCAN, “Dergah Mecmuası Üzerine Bir İnceleme”, Ondokuzmayıs Üniv. Sos. Bil. Enst.,Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Samsun 1995 s. 198.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic*

Volume 3/6 Fall 2008

gayesi dışında herhangi bir amaca hizmet etmediğini iddia eder. Alfabe ıslahat yapmanın gerekli olduğunu düşünen aydınlar, telaffuz ve yazımın aynı olması lüzumunu belirtmişlerdir. Haşim ise bu konuya sert bir şekilde karşı çıkar ve yazım ile telaffuzun ayrı meseleler olduğunu, bölgesel hatta kişiden kişiye bile değişiklik arz eden bir telaffuzun kaç harf eklenirse eklensin hakkı ile yazımda ifade edilemeyeceğini vurgular. İmlâdaki garabet ve mantıksızlık ileri sürülerek yapılan eleştirilere ise, hayatın her alanında garabet ve mantıksızlığın olduğunu; ancak sürüp giden hayatın bundan etkilenmediğini, hatta imlâdaki mantıksızlığın da hoş görülmesinin kimseye bir zarar getirmeyeceğini dile getirir.

Arap harflerinin kullanımına ilişkin bir eleştiri de öğrenilmesinin ve okunmasının zorluğudur. Ahmet Haşim bu konuda da görüşlerini şu şekilde açıklar: “İlk kez okuma yazmayı öğrenenlere gelince: Bu zaten bir mübalağa mahsulüdür. Herkesin imlâyı doğru bilmeye ne mecburiyeti var? İstikbalin bütün demircileri, marangozları, kasapları ... imlâyı bilmeye neden mecbur tutulsun? Çocuklar zorluk çekiyorsa bunun çaresi imlâyı ıslah etmek maksadıyla büsbütün harap etmek değildir. İmtihanlarda imlâyı nota tabi tutarsınız olur biter.”¹² Yabancıların dilimize iltifat etmemelerini sebep gösteren ıslahat yanlılarının bu fikirlerine karşın Ahmet Haşim bu konuyu tartışmaya bile lüzum görmez.

Yahya Kemal alfabe ve imlâ konusunda biraz daha esnektir. Ona göre; “İmlâ harflerle vücuda gelir. Türkçe alfabe kitabındaki harfler, Araplar'ın, Acemler'in seslerine kağıtta şekil veren harflerdir. Bunlar hiçbir zaman Türk'ün ağzından çıkmamış ve çıkmayacak seslerdir. Atalarımız Arapça'daki elif, vav, ye harflerinin Türkçe'de de med görevi yapacağını zannetmişler ve bu yüzden bu harfleri Türkçe'de çok kullanmaktan çekinmişlerdir. Bu durum Namık Kemal'e kadar devam etmiştir. Namık Kemal ve muasırları Arapça ve Farsça'yı gevşek, Frenk lisanını sıkı öğrenmeye başlayınca “yalan” kelimesini “یلان” değil “یالان”, toprak kelimesini “طریق” değil “طوپراق” şeklinde yazmışlardır. Bâkî, şayet yeniden canlanıp da Namık Kemal'in kitaplarına bakacak olsa, yalan kelimesini

¹² Fikret Uslucan, a.g.t., s. 196-204.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic*

Volume 3/6 Fall 2008

“يالن” şeklinde görünce nâlân (نلان) gibi ünlüleri uzatarak okurdu.”¹³

Görüldüğü gibi imlâ Osmanlı Devleti’nde bir sorun olarak görülmüş ve çeşitli aydınlar tarafından imlâda aksayan yönler giderilmeye çalışılmıştır. Bazen sorunun çözümü yeni bir alfabe olarak görülmüş; bazen de alfabeğe yeni harflerin dahil edilmesiyle ya da yazımda sağlanacak bir standartlaşmayla meseleyi çözüme ulaştırmak görüşü savunulmuştur. Veyahut da Ahmet Haşim’de olduğu gibi estetik bir kaygı gözetilerek söyleyiş ve gösterişteki ahenk ile güzellik alfabenin tüm kusurunu kapatacak niteliktedir.

Bu meselenin çözümüne yönelik olarak da en azından imlâ ve gramer özelliklerini standartlaşmayı sağlayacak eserler kaleme alınmıştır. Bunlardan biri de “Ta’lim-i Kitâbet” başlığını taşıyan eserdir. Eser, 1314 tarihinde, Reşad adında bir mücellif tarafından yazılmıştır ve “Mükemmel İnşâ, İmlâ ve Galatât, Münşeât-ı Adliye” ile “Zeyl-i Ta’lim-i Kitâbet” başlığını taşıyan dört bölümden oluşmaktadır. Biz de eserin konu gereği olarak sadece imlâ bahsinin geçtiği “İmlâ ve Galatât” bölümü üzerinde durmayı gerekli gördük.

“Ma’ârif Nezâret-i Celîlesiniñ ruşsatıyla tab’ olunmuşdur. Der-sa’âdet, (Kaşbar) Maṭba‘ası – Bâb-ı ‘Âlî caddesinde numero: 25, Şâhib ve nâşiri: ‘Aşır Kütüphânesi şâhibi Kırkor, 1308” ibaresiyle eserin basım yeri, yayımcısı ve yayım tarihi bilgileri verilmiştir.

Eserde, bu bölüm “TA’LİM-İ KİTÂBET” başlığı altında “<ZEYL I>” “İMLÂ VE ĞALATÂT” adını alır. “Eşer-Reşad” ifadesi ile de yazar ortaya konulmuştur.

Yazar, esere imlânın tanımını yaparak başlar. “Bir lisânıñ hâvî olduğu kelimâtı toğru yazmağa (imlâ) denilir.” İmlâyı bilmek kişinin kendi dilini yazıp okumasında temel şarttır. Kişi kendi dilinin imlâsına hâkim olmadığı zaman çeşitli karışıklıklara ve sorunlara yol açar: *Bizim lisânımız ‘Arabî, Farsî, Türkî lisânlarından mürekkebe olduğundan her kim olursa olsun lisân kâ’idesine i’tibâr etmeyip de yazacağı kelimeniñ*

¹³ Fikret Uslucan, a.g.t., s. 196-204

imlâsını kendi bildiği gibi yazmış olsa meşelâ (ihtizâz), (ihzâr) kelimeleri gibi birçok şüretde yazılabilmesi mümkün ve bu ise okumak, yazmak husûşunda pek ziyâde şu'ûbeti müstelzendir.

Kitapta, bu bölümde anlatılacakların kısa bir özetine yer verilir. İki kısımdır: *Kısm-ı evvel 'Osmanlı hurûfundan aşl ü müvelled olanlarını ve hurûf-ı imlâ ile harekât vesâ'ir işârâtüñ ta'rîflerini ve harflerden ba'zıları haqqında mülâzahâtı, kısm-ı şânî gâlatâtı hâvîdir.*

Yazar, eski Türk dilinde alfabeyi oluşturan asli unsurlara yer verir ve ardından bazı harflerin diğer harflere dönüşmesi olayına işaret etmiştir. *Ba'zı kütüb-i mu'tebereniñ beyânına göre kadîm Türk lisânında hurûf-ı hecânüñ 'adedi on beş ve bunlar da:*

ی و ، ن ، م ، ل ، ك ، ش ، س ، ر ، د ، خ ، ج ، ت ، ب ، ا

Harflerinden 'ibâret iken mürûr-ı zamân ile ba'zı kelimelerde (ب) harfî (پ, ف, م) harflerine ; (ت) harfî (ط, ظ) harflerine; (ج) harfî (چ) harfîne; (خ) harfî gâh (غ), gâh (ق) harfîne; (س) harfî (ز, ص) harflerine tahavvül ve (ك) harfî kâf-ı Fârsî ile kâf-ı vâvî ve yâyi-i Türkî ve izâfet şüretlerini peydâ etmiş ve (ل) harfî de ba'zen (و), ba'zen (ی) gibi okunmuştur.

Arap harf sisteminin kabulünü müteakiben Türklerin bazı sesleri de harf değeri olarak yazıda göstermek istemesi üzerine oluşan süreci üzerinde durulmuştur.

Mu'aḥḥaren Selçûkîler hurûf-ı 'Arabîyye'yi ya'nî (ث, ح, ذ, ض, ط, ع) harfleriyle Fârsî'ye maḥşûş olan (ژ) harfî daḥî alarak hurûf-ı 'Osmanîyye'niñ 'adedini otuz bire iblâğ eylediler.

Arap harflerinde sesli harfleri ya da uzun ünlüleri karşılayan harfler belirtilmiş ve örnekleri sıralanmıştır. *Türkçe'de (ا, و, ی) harflerine hurûf-ı imlâ yâḥud hurûf-ı med denilir ki bir kelimeniñ nihâyetinde buldukları zaman kendilerinden evvel bulunan harfiñ ne dürlü hareke ile okunacağını bildirmeye hıdmet ederler.*

Safâ – bahâ – penbe – ferîşte – şu – uyḡu – sergi – iki gibi.

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 3/6 Fall 2008

Harflerin özellikleri belirtilir, bu şekilde bazı harflerin ait olduğu diller de ortaya konulur. *Ḳüşūr-ı yigirmi altı harfdən ber vech-i muḥarrer altı harfī ‘Arabī’ye, bir dānesi Fārsī’ye ve aṣāğıda gösterilecek beṣ nev‘ kāfdan üçü Türkçe’ye maḥşūşdur.*

Lisān-ı ‘Arabī’de Türk’e, ‘Acem’e maḥşūş ve beynlerinde müşterek olan (ك, ق) ile kāf-ı Fārsī’yi ve şırf Türkçe olan üç nev‘ kāf harflerini ve yalnız Fārsī’de bulunan (ق) harfī lisān-ı Türkī’de daḥi şırf Türkçe olan kelimelerde ḥurūf-ı ‘Arabīye’yi kullanmamak bir kâ‘ide-i ‘umūmiyyedir. Şu ḥâlde herhangi bir ‘ibārede:

İnās - eṣās - ḥaybe - ḥayvān – zih̄n - mezheb – ravza – rızvān – zuhūr – zulmet - ‘aql - ‘irfān gibi kelimeler görölse derḥāl ‘Arabī ve:

Jeng – pejmurde – jāle – jülide gibi kelimeler görölse Fārsī ve:

Beg – yigirmi – soñra – yūñ (peşm) – gügercin – gügerte gibi kelimeler bulunsa Türkçe olduğuna ḥükm olunur.

(ك, ق) harfleri hem Fārsī hem Türkī olduğundan bu harflerle yazılmış kelimelerden hangisiniñ Fārsī, hangisiniñ Türkī olduğunu ise “luğat” kitapları gösterecektir.

Osmanlıca’da kullanılan kef harfinin çeşitleri gösterilerek örneklerle açıklama yoluna gidilmiştir.

‘Osmānlıcada kāf harfī beṣ dürlüdür:

1- Kāf-ı ‘Arabī: Kātīb – kitāb – kināye gibi

2- Kāf-ı Fārsī: Āgāh – gevher – gül gibi.

3- Kāf-ı vāvī-i Türkī: Ögünmek – döğünmek – gügercin gibi.

4- Kāf-ı yāyī-i Türkī: Yigirmi – degil – beglik gibi.

5-Kāf-ı izāfet¹⁴: seniñ – soñ – deñiz gibi.

“Kāf-ı yāyī-i Türkī” ve “Kāf-ı vāvī-i Türkī” yerine sādece “Kāf-ı yāyī – kāf-ı vāvī” demek daḥi kifāyet eder.

¹⁴ “Sağır Kef” dimege terciḥ etdik.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic*

Volume 3/6 Fall 2008

و ile ﺎ ﺎ harflerinin ba'zı kelimât-ı 'Arabiye ve Fârsiye'de yazılı olup da telaffuz ve kırâ'at olunmadıkları vardır. O hâlde bunlara ħurûf-ı resmiyye denilir.

Ulû'l-ebşâr - ulâ'ike – ħ'âhiş – ħ'âce – rütbe - pâye gibi ki bu lafızlardan dördünde ikinci olarak yazılan و harfleriyle iki, şoñ kelimelerin nihâyetlerindeki ﺎ harfleri okunmaz.

Bilcümle ħarfler, telaffuzlarınñ yâ müstaķilen yâħud bir başka ħarfñ i'ânesiyle ħafif ve şaķil bulunmaları i'tibâriyle, üç kısma taķsım olunmuşdur.

Ĥafif telaffuz olunanlar:

ك-ش-س-ز-ذ-د-ج-ث-ت

(‘Arabî)- kef (Fârsî)- kef (vâvî ve yâvî-i Türkî)

Mişâl

Tecrübe, ticâret, tîre, tercüme

Sebât, şiyâb, şülûs, şaħn

Cemîl, cümle, cild, cilâ

Diyânet, dâ'ire, dîl(lisân), dil (göñül)

Zîkr, zekûr, zirâ' (arşın), zihn, zekâ,

Ziyâde, zâhid, zenberek (zenbürek), zembîl, zembür

Jeng, jâle, jîve, jâjĥâ

Sehm, sehv, selîm, sülûk

Şükr, şerbet, şîrîn, şübhe

(şaķil telaffuz olunanlar)

ك-ق-غ-ظ-ط-ض-ص-خ (izâfet)

Mişâl

Ĥuţbe, ĥâţır, ĥumâr, ĥün

Şıla, şalâĥ, şâyî, şağlam

Ĥarb, dâlâlet, daĥâk, dayf

Ĥabur, torba, taraķ, tay

Zuhûr, zulmet, zuhr, zarîf

Ġâlib, ġulâm, ġaleyân, ġirîv

Ĥaşâb, ĥabâĥat, ĥarpuz, ĥabaķ,

Aña, añlamak, añmaķ, yañlış

(Bi'l-i'âne ba'zen ħafif, ba'zen şaķil olarak telaffuz olunanlar)

ه-و-ن-م-ل-ف-ع-ر-ح-چ-پ-ب-ا

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic

Volume 3/6 Fall 2008

Mişal (ḥafif)	(şakîl)
Acı, ücret	al, on
Bâdem, berber	Bâğçe, bol(geniş)
Pâris, peynir	paça, portaçal
Çekçek, çelik	çām, çāmāşır
Ḥāsîd, ḥimāye	ḥāşıl, ḥāzret,
Rāmîz, reşîd	Rāğîb, rızā
‘Āmil, ‘ibret	‘āşî, ‘aşfūr
Fâtîḥ, fîncân,	fâtîma, faşl

Alfabe de birbirine yakın sesli harflerin bulunuşu, bir başka söyleyişle Türkler tarafından aynı şekilde telaffuz edilirmiş gibi görünmesi, yazıda bir takım sorunların oluşmasına zemin hazırlayan harflerin tesbiti yapılmış ve misalleri gösterilmiştir.

Hurûf-i hecâdan yigirmi üç harf şadâca biri birine beñzediklerinden hurûf-ı müteşâbihe denilir ki imlâ ḥuşuşunda bu kadar müşkilâtın ḥüdûşuna sebeb de bunlardır

ا- ۶- ع (i‘tibār, su’âl)
 ط-ت (taḥta-tâk)
 ص-س-ث (semen, semen, şahrâ)
 ح-خ-ه (ḥiddet, ḥiyānet)
 ض-د (kadın- kâdî)
 ذ-ز-ظ (rezālet, rezānet, ḥāzret, zulmet)
 ا-آ-أ (izāfet) ن (aña, ana)- ك (yāyî) ی (etmediginden,
 söylemediği yemegi)- و (vāvî) ve (dökmek, ögmek)

Harflerin özellikleri ortaya konduktan sonra harflerin doğru okunmasına yardımcı olan unsurlar üzerinde durulmuştur.

Harflerin ağızdan çıktığı gibi okunmalarına ḥıdmat ider bir nev’ işâret vardır ki ismine ḥareke denilir.

Ḥareke Qur’ân- Kerîm’i laḥn u ḥaṭâdan ḥıfz için şadr-ı İslâm’da icâd olunmuştur.

Ḥareke üçdür: fetḥa- zämme- kesre

Fetḥaya işâret (ˆ), zammeye işâret (ˆ), kesreye işâret (-)dir. Fetḥa işâreti hurûf-ı imlâdan elif ile he harflerine bedel

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
 and History of Turkish or Turkic
 Volume 3/6 Fall 2008*

olarak üzerinde bulunduğu bir harfi bunlarla yazılmış gibi okutur; zamme işareti vāv harfine bedel olup üstünde bulunduğu bir harfi bunuñla yazılmış gibi okutur; kesre işareti ye harfine bedel olarak altında bulunduğu bir harfi ye ile yazılmış gibi okutur:

El- emek- bühtân- kühsâr- pinhân- piyâz

Hareke sistemi ele alındıktan sonra yine kelimenin doğru okutulmasına yarayan med-şedde-cezm işaretleri açıklanmıştır.

Diger üç dürlü işaret daha vardır ki bunlar da hareke hıdmatını görür:

Med- şedde- cezm

Medde işaret (◌̣), şeddeye işaret (◌̣̣), cezme işaret (◌̣̣̣) dir.

Med işareti yalnız elif harfine mahşûşdur. Üzerinde med bulunan bir elif harfi ağız açık olduğu halde şadâsı uzatılarak okunur:

Âdem- âp- âşikâr gibi.

Şedde işareti ‘Arabî kelimelere mahşûş gibidir. Ne zamân bir kelimedede ikisi bir cinsden bir harf bulunup da evvelkisi sâkin ya‘nî harekesiz, ikincisi mutehharik ya‘nî hareketli olursa biriniñ hazfi lisân-ı ‘Arab’iñ kavâ‘idi iktizâsından olmağla bu kabilden olan kelimeleriñ çıkarılan harfine bedel olarak evvelkisiniñ üstüne konulur:

Şiddet- hiddet- meserret- dellâl- hammâm- hammâl- gibi ki bunlarıñ aşilları (şiddet- hiddet- meserret, ilh.) dir.

Müşedded kelime Fârsî’de pek az, Türkçe’de ise (okka- issi- yaşşı- ışşı) kelimelerinden başka yok gibidir.

Cezm işareti üzerinde bulunduğu bir harfiñ sâkin olarak kendinden evvelki harfiñ harekesine tâbi‘ olduğunu gösterir:

Fehm- ‘ilm gibi ki bu kelimeleriñ vasaflarında bulunan (ة, ل) harfleri evvellerindeki (ف, ع) harfleriniñ hareketlerine tâbi‘ olmuştur.

Harekesi olmayan bir harfe “sâkin” denildiği gibi “mezcûm” dañi denilir.

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 3/6 Fall 2008

Şu altı ‘aded harekeye daha ba‘zı işāretler zımm u ‘ilāve edilerek cümlesine “secāvent” denilmiş ve bunlar hemen Kur’an-ı Kerīm’de isti‘māl edilmekte bulunmuş ise de haṭṭ-ı ‘Osmānī’niñ ve hele esmā’-i ecnebiyeniñ haḫḫıyla kırā’atinde der-kār olan şu ‘übet cihetiyle bu işāretlerden lāzımlı olanlarınıñ maṭbū‘aṭımızda daḫi isti‘māl edilmesi ārzū olunur.

‘Arabī kelimelere maḫşūş olmak üzere zıkr olunan üç harekeden her biriniñ ikişer kat olmasından ‘ibāret bir başka nev‘i daha vardır ki ismine tenvīn denilir.

Tenvīniñ ma‘nāsı bir kelimeyi nunlaştırmak ya‘nī āḫirine bir nun ḫarfī ziyāde etmek demektir. Lākin bu nun ḫarfī yazılmaz. Yalñız kırā’at ve telaffuzda fark olunur.

Tenvīn üç dürlü olup üçü de kelimeleriñ nihāyetine ve yalñız biri elif ve ye ḫarfleriyle tā-i gird denilen (ة) ḫarfiniñ üstüne, diğeri ikisi de her dürlü ḫurūfuñ alt taraflarına resm edilir.

Eğer elif ve te ḫarfleriniñ üstünde olursa “iki üstün” eğer başka bir ḫarfniñ altında olursa “iki esre” üstünde bulunursa “iki ötre” denilir.

İki üstüne Mişāl

مرحمت - عمد - قصد - معن - مادة - كرهن - طوعن

(Okunuşları) ṭav‘en- kerhen- maddeten- ma‘nen- ilḫ.

İki esreye mişāl

حد غير من - معزادت - بحق

(Okunuşları) bi-ḫaḫḫn- ma‘ziyādetin- min ḡayr-i ḫaddin ilḫ.

İki ötüreye mişāl

مقبول - مال مأمور رمعذور

(Okunuşları) ma‘zūrun – maḫbūlun

İmlā noktasında çeşitli gramer özellikleri üzerinde ayrıntılı olarak durulmuş ve örneklerle doğru okuma şekilleri gösterilmiştir.

Bu bölümün akabinde çeşitli yazım özellikleri üzerinde durulmuş ve kelimelerin doğru yazımları örnekler üzerinde gösterilmiştir.

“Eğerçi Türkçe bir ‘ibāre arasında isti‘māl olunan ve nihāyetinde te ḫarfī bulunan bir ‘Arabī kelimeniñ tā-i tavīl ile mi yoksa tā-i gird ile mi yazılması lāzım geleceği düşünülüp şahīḫi naşılrsa öyle yazılmak evlā ise de kitābetimizde lisān-ı

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic

Volume 3/6 Fall 2008

‘Arabî’niñ bu gibi kavâ‘id-i daķıķasına pek o kadar ri‘āyet olunmadığından mine’l-ķadīm ekser mu’elleftā muħarrāt-ı ‘Osmāniyye’de meşelā:”

mükāfāt “مكافاة” in “مكافات” - **şalāt** “صلوة” in “صلات” - **hayāt** “حياة” in “حيات” - **bidāyet** “بداية” in “بدايت” şūretinde yazıla geldigi görülmektedir.

Ma‘māfih bunları şekl-i ‘Arabîleri üzere yazmak münāsib olur zannındayız.

Bir de te ħarfiniñ maħreciyle tınıñ maħreci bir ise de tı ħārfi ‘Arabiyü’l-aşl olduğundan Türkçe kelimeleriñ (tı) şavtını veren keskin “te” ħarfleri ‘al’el-‘umūm yine te olarak yazılmaķ münāsibdir. Meşelā:

Bataķlık “باطاقلق”, **tunc** “تونج”, **çātı** “چاطى”, **yutmaķ** “يوطمق”, **kelimelerini böyle yazmayıp (bataķlık** “باتاقلق”, **tunc** “تونج”, **çātı** “چاتى”, **yutmaķ** “يوتمق”) şūretinde yazmalı. (mü’elleftā-ı ‘atıķamıza mürāca‘t ve diķķat olduğū ħâlde münāsib gördüğümüz şūretiñ nezd-i ķudemāda daħi maķbūl ve mu‘teber bulunduğū zāhir olur) ħurūf-ı ħafifeden mürekkeb olan fi‘lleriñ meĥūllerinde ba‘zen te ħarfi dāle ķalb olunur:

Bu ķā‘ide ħurūf-ı ħafifeden olan meĥūl fi‘llere maħşūş iken ba‘zı aşĥāb-ı ķalem ħurūf-ı şaķileden olan ef‘āl-i meĥūlede daħi bu ķā‘ideye ri‘āyetle meşelā:

Ķaynatmaķ “قايناتمق”, **uzatmaķ** “اوزاتمق”, **azaltmaķ** “ازالتمق”, **aldatmaķ** “الداتمق”, **ķimildatmaķ** “قملداتمق” gibi **şaķil ħarekeli te’leri meĥūllerde (ķaynadılmaķ** “قايناتمق”, **uzadılmaķ** “اوزادلمق”, **azadılmaķ** “ازادلمق”, **aldadılmaķ** “الدادلماق”, **ķimildadılmaķ** “قملدادلمق”) yazılmaķ da iseler de doğru degildir. Ķünkü şīve-i telaffuz-ı ‘Osmānī’ye muħālifdir.

“Lehce-i ‘Osmānī” diyor ki: müteħarrik olan te ħarfi ekseryā dāl gibi okunur. **Art** “ارت” - **ard** “ارد”, **yurt** “يورت” - **yurd** “يورد” vesā‘ire gibi. Aşlında lisān-ı Türki’de dāl ve te ħarfleri mefķūd iken hālā tāi kelimeleriñ muraķakları (ħafifleri) bütün dāla ve mefĥumları (şaķilleri) tı’ya intiķāl etmesi bundan neş‘et etmişdir. Yoksa dāl ve tı ħarflerinde Türkçe lügat-ı aşliye yokdur. Ĥattā lisān-ı ‘Osmānī’ye naķl olunmuş ba‘zı kelimelerde dāl te’ye ve te tı’ya ķalb olunur: **derzi** “درزى” - **terzi** “ترزى”, **dellāl** “دلّال” - **tellāl** “تلّال”, **dellāk** “دلاک” - **tellāk** “تلاک”, **tāvān** “تاوان” - **tāvān** “طاوان” gibi.

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic

Volume 3/6 Fall 2008

Be harfi kelimeleriñ āhirinde bulunur ve sâkin olursa (pe) harfiniñ mahrecine yakın bir şadâ ile telaffuz ve kırâ'at olunur.

Olub “اولوب”, olup “اولوپ” – hab “حب”, hâp “حاپ” – kalb “قلب”, kalp “قلپ” – elkâb “القاب”, elkâp “القاپ”- gibi.

Hurûf-ı ‘Arabiye’den ‘ayn harfiyle –elfâz-ı ‘Arabiye’den başka – hiç bir lisânîñ lafzı yazılamaz. Fârsî’de ‘ayn ile yazılmış ba‘zı kelimelere teşâdüf olunmakta ise de anlar hadd-i zâtında ‘Arabî olup Fârsî’ye şonradan intikâl etmişlerdir. Bu cihetle

‘Araba “عربه” - ‘ayva “عيوه” - ‘entari “عنتري” - ‘antiqa “عنتيقه” - Aleksandır “الكساندر” - Arakil “عركل”- gibi elfâz ve esmâyi dâ’imâ:

Araba “ارابه” - ayva “ايوا” – entâri “انتاري” – antiqa “انتيقه” - Aleksandır “الكساندر” - Arakil “اراكل” yazmaq icâb eder.

Her dönemde ses ve harf kavramlarının birbirini tam karşılayamama durumundan kaynaklanan sorunlar yaşanmıştır. Eserde pek çok kelimenin yazımına ilişkin de ayrıntılı açıklamalar ve örneklere yer verilmiştir. Bu şekilde dönemin imlâsını standartlaştıracak bir yaklaşım sunulmuş ve imlânın doğru öğretimi hedeflenmiştir. Bildirimizin başında da belirttiğimiz gibi 19. yüzyıl imlâsı, alfabenin yetersizliği, Batılılar tarafından benimsenmeme gibi görüşler dikkate alındığında; yazar, Arap harf sisteminin devamından yana olduğunu göstermekle beraber Türkçe kelimelerde Arapça ve Farsça kelimelerdekine göre farklı bir düşünceyi ortaya koymuştur. Kimi yerde okumayı ve yazmayı kolaylaştıracak hareke sisteminin yayımlanan eserlerde kullanılmasını teklif etmiştir. Alfabe değiştirmek yerine Arapça ve Farsça kuralların bilinmesi gerektiğini vurgulayarak bu kelimelerin asıllarına sadık kalınmasını istemiş, Türkçe kelimeler de ise daha çok ünlü harfi gösterecek şekilde yazmayı tercih etmiştir.

Yukarıda yer yer alıntı yapıp değerlendirmede bulunduğumuz eserin, araştırmacılara faydalı olması amacıyla transkripsiyonu yapılmış orijinal metnin tamamı aşağıda sunulmuştur.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic*

Volume 3/6 Fall 2008

TA' LİM-İ KİTÂBET

<ZEYL>

İMLÂ VE ĞALATÂT**EŞER****REŞÂD**

Bir lisânîñ hâvî olduğu kelimâtı toğru yazmağa (imlâ) denilir. Bir kitâba 'ilm kitâbından evvel imlâ öğretmek lâzımdır ki anı kolay tağşil idebilsün. Bizim lisânımız 'Arabî, Farsî, Türkî lisânlarından mürekkebe olduğundan her kim olursa olsun lisân kâ' idesine i' tibâr itmeyüp de yazacağı kelimeniñ imlâsını kendi bildiği gibi yazmış olsa meşelâ (ihtizâz), (iğzâr) kelimeleri gibi birçoğ şüretde yazılabilmesi mümkün ve bu ise oğumağ, yazmağ huşuşunda pek ziyâde řu' übeti müstelzendir.

-Uřul-i İmlâ-

MA' ARİF NEZÂRET-İ CELİLESİNİŇ RUĞŞATIYLA TAB' OLUNMUŞDUR.

DER-SA' ADET

(KAŞBAR) MAĖBA' ASI – BÂB-I ' ALİ CADDESİNDE NUMERO: 25

ŐAHİB VE NÂŐIRI

' AŐR KÜTÜPHÂNESİ ŐAHİBİ KIRŐOR

1308

TA' LİM-İ KİTÂBET

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 3/6 Fall 2008*

(ZEYL-i EVVEL)

İki kısımdır: Kısım-ı evvel ‘Osmanlı hurūfundan aṣl ve müvelled olanlarını ve hurūf-ı imlā ile harekāt vesā’ir işārātīñ ta’riflerini ve harflerden ba’zıları haqqında mülāzahātı, kısım-ı şānī galaṭātı hāvidir

1
(İmlā)

Ba’zı kütüb-i mu’tebereniñ beyānına göre qadīm Türk lisānında hurūf-ı hecānuñ ‘adedi on beş ve bunlar da:

ی و ن م ل ک ش س ر د خ ج ت ب و

harflerinden ‘ibāret iken mürūr-ı zamān ile ba’zı kelimelerde (ب) harfi (پ, ف, م) harflerine ; (ت) harfi (د, ط) harflerine; (چ) harfi (ج) harfine; (خ) harfi gāh (غ), gāh (ق) harfine; (س) harfi (ز, ص) harflerine taḥavvül ve (ك) harfi kāf-ı Fārsī ile kāf-ı vāvī ve yāyī-i Türkī ve izāfet şüretlerini peydā etmiş ve (ل) harfi de ba’zen (و), ba’zen (ی) gibi oqunmuştur.

Mu’ahḥaran Selçūkīler hurūf-ı ‘Arabiyye’yi ya’ nī (ح, ث, ذ, ض, ط, ع) harfleriyle Fārsī’ye maḥşūş olan (ڭ) harfi daḥi alarak hurūf-ı ‘Osmaniyye’niñ ‘adedini otuz bire iblāğ eylediler.

Türkçe’de (ل, ه, و, ی) harflerine hurūf-ı imlā yāḥud hurūf-ı med denilir ki bir kelimeniñ nihāyetinde bulduklarını zaman kendilerinden evvel bulunan harfiñ ne dürlü hareke ile oqunacağını bildirmege hıdmet ederler.

Şafā – bahā – penbe – ferişte – şu – uyķu – sergi – iki gibi. küşür yigirmi altı harfden ber vech-i muḥarrer altı harfi ‘Arabiyye, bir dānesi Farsiyye ve aşığıda gösterilecek beş nev’ kāfdan üçü Türkçeye maḥşūşdur.

Lisān-ı ‘Arabī’de Türk’e, ‘Acem’e maḥşūş ve beynlerinde müşterek olan (پ, چ) ile kāf-ı Fārsī’yi ve şırf Türkçe olan üç nev’ kāf harflerini ve yalnız Fārsī’de bulunan (ڭ) harfi lisān-ı Türkī’de daḥi şırf Türkçe olan kelimelerde hurūf-ı

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 3/6 Fall 2008

‘Arabiye’yi kullanmamağ bir kâ‘ ide-i ‘umūmiyyedir. Şu hâlde herhangi bir ‘ibârede:

İnās - eşās - haybe - hayvân – zihn - mezheb – ravza – rızvân – zühūr – zulmet - ‘aql - ‘irfân gibi kelimeler görölse derhâl ‘Arabî ve:

Jeng – pejmurde – jâle – jülîde gibi kelimeler görölse Farsî ve:

Beg – yigirmi – soñra – yũñ (peşm) – gügercin – gügerte gibi kelimeler bulunsa Türkçe olduğuna hüküm olunur.

(پ, چ) harfleri hem Farsî hem Türkî olduğundan bu harflerle yazılmış kelimelerden hangisiniñ Farsî, hangisiniñ Türkî olduğunu ise “luğat” kitapları gösterecektir.

‘Oşmānlıcada kâf harfi beş dürlüdü:

- 1- Kâf-ı ‘Arabî: Kâtib – kitâb – kināye gibi
- 2- Kâf-ı Farsî: Āgâh – gevher – gül gibi.
- 3- Kâf-ı vāvî-i Türkî: Ögünmek – döğünmek – gügercin gibi.
- 4- Kâf-ı yāyî-i Türkî: Yigirmi – degil – beglik gibi.
- 5- Kâf-ı izāfet¹⁵: seniñ – soñ – deñiz gibi.

“Kâf-ı yāyî-i Türkî” ve “Kâf-ı vāvî-i Türkî” yerine sâdece “Kâf-ı yāyî – kâf-ı vāvî” demek dahı kifāyet ider.

و ile ﺎ harflerinin ba‘ zı kelimât-ı ‘Arabiye ve Farsîye’de yazılı olup da telaffuz ve kırâ’at olunmadıkları vardır. O hâlde bunlara ħurûf-ı resmîye denilir.

Ulü’l-ebşâr - ulā’ike – ħvâhiş – ħvâce – rütbe - pāye gibi ki bu lafızlardan dördünde ikinci olarak yazılan و harfleriyle iki, soñ kelimelerin nihāyetlerindeki ﺎ harfleri okunmaz.

Bilcümle ħarfler, telaffuzlarının yā müstaķilen yāħud bir başka ħarfiñ i‘ānesiyle ħafif ve şaķil bulunmaları i‘tibāriyle, üç kısma taķsım olunmuşdur.

¹⁵ “Şağır kef” dimege terciħ etdik.

Ḥafif telaffuz olunanlar:

ك ش س ز ذ د - ج ح ت

(‘ Arabî)- kef (Fârsî)- kef (vāvî ve yāyî-i Türkî)

Misāl

Tecrübe, ticâret, tîre, tercüme

Sebât, şiyâb, şülüş, şaḥn

Cemîl, cümle, cild, cilâ

Diyânet, dâ’ire, dil(lisân), dil (göñül)

Zikr, zekûr, zirâ‘ (arşın), zihn, zekâ,

Ziyâde, zâhid, zenberek (zenbürek), zembîl, zembür

Jeng, jâle, jîve, jâjhâ

Sehm, sehv, selîm, sülük

Şükr, şerbet, şîrîn, şübhe

(şakîl telaffuz olunanlar)

ك ق - غ ظ ط ض ص - خ (izafet)

Misāl

Ḥuṭbe, ḥâtır, ḥumâr, ḥûn

Şıla, şalâḥ, şâyî, şağlam

Ḍarb, ḍalâlet, ḍahâk, ḍayf

Ṭabur, ṭorba, ṭaraḳ, ṭay

Zuhûr, zulmet, zuhr, zarîf

Ġâlib, ġulâm, ġaleyân, ġirîv

Kaşâb, kabâḥat, karpuz, kabaḳ,

Aña, añlamak, añaḳ, yañlış

(Bi’l-i-‘âne ba‘zen ḥafif, ba‘zen şakîl olarak telaffuz olunanlar)

ه و ن م ل ف - ع ر - ح - چ پ ب - ا

Misāl

(ḥafif)

Acı, ücret

Bâdem, berber

Pâris, peynir

Çekçek, çelik

Ḥâsid, ḥimâye

Râmiz, reşîd

(şakîl)

al, on

Bâğçe, bol(geniş)

paça, portakal

çâm, çâmâşır

ḥâşıl, ḥâzret,

Râğıb, rızâ

Turkish Studies*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic**Volume 3/6 Fall 2008*

‘Āmil, ‘ibret	‘āşī, ‘aşfūr
Fātiḥ, fincān,	fāṭıma, faşl
Mācid, mahāret	māvna (ma‘ ūne), maşraf
Nān, nemek	nāṭūr, naẓr
Vāhī, vefā	vāşıl, vaḳ‘ a
Hāvun, himmet	hāmūn, ṭahrān
Yābis, yelken	yağmur, yumurṭa

Hurūf-ı hecādan yigirmi üç harf şadāca biri birine beñzediklerinden hurūf-ı müteşābihe denilir ki imlā ḥuşuşunda bu kadar müşkilât ḥudūsına sebep de bunlardır:

- ۶- ع (i‘ tibār, su’āl, ni‘ āl)
 ط ت (taḥta-tāḳ)
 ص س ث (semen, semen, şahrā)
 ح - خ - ه (ḥiddet, ḥıyānet, hāven)
 ض د (kadın- kādī)
 ز ذ (rezālet, rezānet, ḥazret, zulmet)
 ن (añna, ana)- ك (yāyī) ع (etmediginden,
 söylemediği yemegi)- و (vāvī) ve (dökmek, ögmek)

Harflerin ağızdan çıktığı gibi okunmalarına ḥıdmet ider bir nev‘ işāret vardır ki ismine ḥareke denilir.

Ḥareke Ḳur’ān- Kerīm’i laḥn u ḥaṭādan ḥıfẓ için şadr-ı İslām’da icād olunmuşdur.

Ḥareke üçdür: fetḥa- zämme- kesre

Fetḥaya işāret (-), zammeye işāret (-), kesreye işāret (-)dir. Fetḥa işāreti hurūf-ı imlādan elif ile he harflerine bedel olarak üzerinde bulunduğı bir harfî bunlarla yazılmış gibi okutur; zämme işāreti vāv harfine bedel olup üstünde bulunduğı bir harfî bunuñla yazılmış gibi okutur; kesre işāreti ye harfine bedel olarak altında bulunduğı bir harfî ye ile yazılmış gibi okutur:

El- emek- bühtān- kühsār- pinhān- piyāz

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
 and History of Turkish or Turkic
 Volume 3/6 Fall 2008*

Diger üç dürlü işâret daha vardır ki bunlarda hareke hizmetini görür:

Med- şedde- cezm

Medde işâret (◌̣), şeddeye işâret (◌̣̣), cezme işâret (◌̣̣̣)dir.

Med işâreti yalnız elif harfine maḥşûşdur. Üzerinde med bulunan bir elif harfi ağız açık olduğu halde şadâsı uzatılarak okunur:

Ādem- apāşikâr gibi.

Şedde işâreti ‘Arabî kelimelere maḥşûş gibidir. Ne zamân bir kelimedede ikisi bir cinsden bir harf bulunup da evvelkisi sâkin ya‘nî harekesiz, ikincisi muteḥḥarik ya‘nî harekeli olursa biriniñ ḥazfı lisân-ı ‘Arab’iñ kavâ‘idi iktizâsından olmağla bu kabîlden olan kelimeleriñ çıkarılan harfine bedel olarak evvelkisiniñ üstüne konulur:

Şiddet- ḥiddet- meserret- dellâl- ḥammâm- ḥammâl- gibi ki bunlarıñ aşılıları (şiddet- ḥiddet- meserret, ilḥ.) dir.

Müşedded kelime Fârsî’de pek az, Türkçe’de ise (oḳka- issi- yaşşı- ışşı) kelimelerinden başka yok gibidir.

Cezm işâreti üzerinde bulunduğu bir harfiñ sâkin olarak kendinden evvelki harfiñ harekesine tâbi‘ olduğunu gösterir:

Fehm- ‘ilm

gibi ki bu kelimeleriñ vasatlarında bulunan (◌̣, ◌̣̣) harfleri evvellerindeki (◌̣̣̣, ◌̣̣̣̣) harfleriniñ harekelerine tâbi‘ olmuşdur.

Harekesi olmayan bir harfe “sâkin” denildiği gibi “mezcûm” daḥi denilir.

Şu altı ‘aded harekeye daha ba‘zı işâretler zamm u ‘ilve edilerek cümlesine “secāvent” denilmiş ve bunlar hemen Qur’ân-ı Kerîm’de isti‘mâl edilmekde bulunmuş ise de ḥaṭṭ-ı ‘Oşmâni’niñ ve hele esmâ’-i ecnebiyeniñ ḥaḳḳıyla kırâ’atinde der-kâr olan şu‘ûbet cihetiyle bu işâretlerden lâzımlı olanlarıniñ maḥbû‘ aṭımızda daḥi isti‘mâl edilmesi ârzû olunur.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 3/6 Fall 2008*

Fethâ, zamme, kesreden ibâret olan üç nev' harekeden evvelkisi olan fethâ iki dürlü okunur; birine fethâ-i hafife denilir:

Sene-söyle-öyle-hele

Kelimelerindeki nûn ve lām harfleriniñ fethaları gibi. Öbürine fethâ-i şakîle denilir:

Sâl-hâl-fâ'ide-kâ'ide

kelimelerindeki lām harfleriyle fe ve kâf harfleriniñ fethaları gibi. Zammede daği biri şakîl biri hafif olarak iki dürlü okunduğdan başka maḳbûze ve mebsûṭ denilir. İki şüretde de okunur.

Maḳbûz oldığı vaḳt dudaklarıñ biraz şıkılması, mebsûṭ oldığı zamân açılması lâzımdır.

Zamme-i hafife-i maḳbûzaya mişâl:

Üst-üzmeḳ-yüzmeḳ-süzmeḳ

Zamme-i hafife-yi mebsûṭaya mişâl:

Göz-görmeḳ-ödemiş-söyleyen-törpü

Zamme-i şakîle-i maḳbûzaya mişâl:

Ḳuyu (bi'r)-ḳurt-uşlu-uçurum-uzun

Zamme-i şakîle-i mebsûṭaya mişâl:

Oṭa-ḳonaḳ-oğlan-ortaḳ-odun

‘Arabî kelimelere maḥşûş olmaḳ üzere zıkr olunan üç harekeden her biriniñ ikişer ḳat olmasından ‘ibâret bir başḳa nev' i daha vardır ki ismine tenvîn denilir.

Tenvîniñ ma'nâsı bir kelimeyi nunlaşdıрмаḳ ya'nî âḫirine bir nun harfi ziyâde etmeḳ demektir. Lâkin bu nun harfi yazılmaz. Yalnız ḳırâ'at ve telaffuzda fark olunur.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic*

Volume 3/6 Fall 2008

Tenvīn üç dürlü olup üçü de kelimelerin nihāyetine ve yalnız biri elif ve ye harfleriyle tā-i gird denilen (◌) harfinin üstüne, diğer ikisi de her dürlü hurūfuñ alt taraflarına resm edilir.

Eger elif ve te harflerinin üstünde olursa “iki üstün” eger başka bir harfin altında olursa “iki esre” üstünde bulunursa “iki ötre” denilir.

İki üstüne mişāl

مرحمت - عمد - قصد - معن - مادة - كرهن - طوعن

(Okunuşları) ṭav⁶ en- kerhen- māddeten- ma⁶ nen- ilḥ.

İki esreye mişāl

غير من - معزادات بحق

(Okunuşları) bi-ḥaḳḳn- ma⁶ ziyādetin- min ḡayr-i ḥaddin ilḥ.

İki ötreye mişāl

مقبول - مال مأمور رمعدو

(Okunuşları) ma⁶ zūrun – maḳbūlun

‘Arabī ve Farsī kelimāta maḥşūş ve ḥareke nev⁶ inden olarak bir işāret daha vardır ki **hemze** denilir. Hemze harf değildir.¹⁶ Ba⁶ zen elif ve hā ve yā harfleri üzerine konulur; ba⁶ zen- hiç bir harfe muttaşıl olmayarak- yalnızca yazılır.

Eger ‘Arabī bir kelimenin ortasında veyā şol tarafında bulunan elif harfi sākin ve andan evvelki harf meftūḥ ya⁶ nī fetḥa ḥarekeli olursa o zamān elifūñ üzerine bir hemze konulur:

ḳā’il-cā’iz-zā’ir-dā’ir-tā’ir gibi.

Eger kelimenin ortasında bulunan hemzedden evvelki harf meftūḥ veyā meksūr olursa elif yazılmaz:

mes’ele¹⁷, se’ele, ef’ide, bi’r gibi.

¹⁶ ‘Arabīde her ne kadar ḥarekeli olan elife hemze denilirse de lisān-ı ‘Oşmānīde “hemze” denildiği zamān ḥarekeli elif añaşılmayup mutlakā şu (◌) işāreti añaşılacağından biz bu ḥuşūşda ḳā’ide-i ‘Arabiden ayrılarak hemzeyi ‘Arablar gibi elif ve binā’ en ‘aleyh “harf” ‘add idemeyiz.

¹⁷ḳā’ide-i ‘Araba ittibā’ en ba⁶ zī kerre bu kelime “mes’ele” şūretinde yazılır.

Eger kelimeniñ ortasında veyâ şoñunda bulunan hemzeniñ mā-ķabli maẓmūm ya'nī zamme ĥarekeli olursa hemzeniñ altına elife bedel bir vāv yazılır:

su 'āl-mu 'āḥeẓe-mū 'ezẓin-mu 'aḥḥar gibi.

Fārsī olan veyāḥud 'Arabī olup da Fārsī ķā'idesi üzere muẓāf veyā mevşūf ḥāline ķonulan bir kelimedede ḥā ve yā ḥarflerinden biri bulunursa o zamān bu iki ḥarflerden biriniñ üzerine hemze ķonulur:

mā 'ide-i seniyye-teẓkire-i 'aliyye-dā 'ire-i iķtidār-vālī-i vilāyet-vādī-i ķadīm gibi.

Ḥurūf-ı munfaşıladan olan elif ḥarfı iki nev'dür. Birine **elif-i maķşüre**, diğetine **elif-i memdüde** denilir.¹⁸ Ve bu ḥâlde elif ba'zen ḥarf, ba'zen medd olur.

Aḥmed-ekmek-bahā-ķafā gibi.

Elif-i maķşüre sâdece elifdir.¹⁹ Memdüneniñ üzerinde med işâreti bulunur.

Eger elif ḥarf olarak kelimeniñ evvelinde bulunursa ḥarekeniñ üç dürlüsi ile de oķunur:

Efendi-ehven-ikrām-iķdām-üm̄met-üstād gibi.

Eger nihāyetinde bulunursa elif-i memdüde olup faķaṭ işâretsiz olarak yazılır:

Sīmā-peydā-ziyā-dünyā gibi.

Elif-i memdüde kelimeleriñ evvelinde bulunup med işâretiyle berāber yazılır:

Āmāl-āşkār-āḥū-āfet-aķşam-ayvāz gibi.

¹⁸ 'Arabīde elif-bāyı teşkil iden ḥurūfuñ ķāfesi mü'enneşāt-ı semā'iyeden oldukları cihetle başķa bir kelimeye muẓāf veyā mevşūf oldukları zamān muẓāfun ileyhleri ile şoñ ḥarfleri te'nîş idilir: "Elif-i maķşüre, ḥā-i mu'ceme, vāv-ı 'āṭıfā" gibi.

¹⁹ Arabīde elif-i maķşüre diye "Muşṭafā, ma'nā, a'mā" lafzlarının nihāyetinde bulunan ve elif gibi oķunan yā ḥarflerine denilir. Faķaṭ Türkçede böyle elif gibi oķunur. Yā ḥarfli kelimeler olmadığından biz bu cihetle de 'Arablardan tebā'üd iderek elif-i maķşüre ...(metinde okunamamıştır) olan eliflere, memdüde medli olan eliflere diriz.

Ba' zı kâtibler elif-i ma'şûre ile memdûdeyi biri birinden farksız olarak yazarlarsa da buña dikkat itmek lâzımdır. Hele medli elif ile olan esmâ-i hâşşa ile kelimât-ı ecnebiyyeyi hiç bir vaqt medsiz yazmamalı. Meşelâ ne zamân: âmed-Aydın-Aţana-Aleksandır-Astronomi-Arkeoloji gibi lafzlarla aşlında medli olan kelimeler yazılacak olsa behemeğâl elifleriñ üzerine med işâreti vaz' olunmalıdır.

Elif-i ma'şûreniñ ba' zen de yazıldığı hâlde okunmadığı olur. Fa'at bu kâ'ide 'Arabîye ma'şûş olarak elif ve lâm harflerinden 'ibâret olan harf-i ta'rifler ile nihâyeti vâvlı olan cem'lerde cârîdür.

Harf-i ta'riflere mişâl

Ve'l-hâşıl-'inde'l-iqtizâ-'ale'd-devâm-bi'l-fi'l-bi'l-hâşşa

Cem'lere mişâl

fa' teberû-kulû veşrebû-câû-naşarû-zehebû

'Arabîde ba' zı kelimeler dağı vardır ki şüret-i telaffuzlarına nazaran elif memdûde ile yazılmaq lâzım geldiği hâlde bi'l-'aks büsbütün elifsiz yazılmışdır:

Lâkin-hâzâ-hâkezâ-ulâ'ik-kezâlik-rahmân-semâvât-ilâh-hârûn-İşhâk-İsmâ'îl-şelâşe-dâvud-ţâvus gibi.

Bir kelimeniñ soñunda yazılan tā harfinüñ resm-i ha'ıda iki nev' vardır. Biri 'ale'l-'âde (te) harfidir ki ismine **tâ-i tavîl**, diğeri 'Arabîye ma'şûş ve hâ-i resmiyye şeklinde olarak iki nokta ile yazılır ki **tâ-i gird** denilir.

Tâ-i gird tezkîr ve tā-i te'ennüşü müsâvî maşdarlar ve ekşeriyâ mü'enneş i'tibâr olunan kelimeleriñ nihâyetlerinde bulunur.

Âhirinde tā-i gird bulunup mü'enneş ve maşdar olan kelimelere mişâl:

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 3/6 Fall 2008*

Merhamet-mürüvvet-şefkat-insāniyyet-‘ ināyet-ri‘ āyet-
vekālet-aşālet-şiyānet-hürmet

Âhîrindeki tā-i tavîl nefis-i kelimeden olup da müzekker
bulunanlara mişāl:

Vaqt-iltifāt-miķāt-niyyet-zāt

Tā-i gird ile yazılan bir kelimeniñ evveline elif lām
veyāhūd lām-elif harfleri lâhık olursa üzerlerindeki noqtalar
iskāt olunur:

Hasbe'l-insāniyye – bi'l-vekāle - ‘alā қadri'l-istiṭā‘a –
hıfzu'ş-şihḥa – bi-ṭarīķi'l-hikāye gibi.

Egerçi Türkçe bir ‘ibāre arasında isti‘māl olunan ve
nihāyetinde te harfi bulunan bir ‘Arabī kelimeniñ tā-i tavîl ile mi
yoksa tā-i gird ile mi yazılması lâzım gelecegi düşünülüp şahîhi
naşılso öyle yazılmaķ evlā ise de kitābetimizde lisān-ı
‘Arabī’niñ bu gibi kavā‘id-i daķıķasına pek o kadar ri‘āyet
olunmadığından mine'l-қadīm ekşer mu’ellifāt muḥarrirāt-ı
‘Oşmāniyye’de meşelā:

mūkāfāt “مكافاة”iñ “مكافات” - **şalāt** “صلوة”iñ “صلات” -
ḥayāt “حيوة”iñ “حيات” - **bidāyet** “بداية”iñ “بدايت” şüretinde yazıla
geldigi görülmektedir.

Ma‘ māfih bunları şekl-i ‘Arabīleri üzre yazmaķ münāsib
olur zannındayız.

Bir de te harfiniñ maḥreciyle tınıñ maḥreci bir ise de tı
ḥarfi ‘Arabiyü'l-aşl olduğundan Türkçe kelimeleriñ (tı) şavtını
veren keskin “te” harfleri ‘al’el-‘umüm yine te olarak yazılmaķ
münāsibdir. Meşelā:

Bataklık “باطاقلق”, **tunc** “طونج”, **çatı** “چاطى”, **yutmaķ** “
يوطمق”, kelimelerini böyle yazmayıp (bataklık “باتاقلق”, **tunc** “
تونج”, **çatı** “چاتى”, **yutmaķ** “يوطمق”) şüretinde yazmalı.
(mü’ellifāt-i ‘atıķamıza mürāca‘t ve diķķat olunduğu hālide
münāsib gördüğümüz şüretiñ nezd-i қudemāda daḥi maķbūl ve

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic*

Volume 3/6 Fall 2008

mu‘ teber bulunduğu zāhir olur) ḥurūf-ı ḥafīfeden mürekkeb olan fi‘ lleriñ meçhüllerinde ba‘ zen te ḥarfî dāle ḳalb olunur:

Bu ḳā‘ ide ḥurūf-ı ḥafīfeden olan meçhül fi‘ llere maḥşuş iken ba‘ zı aşḥāb-ı ḳalem ḥurūf-ı şaḳīleden olan ef‘ āl-i meçhūlede daḫi bu ḳā‘ ideye ri‘ āyetle meşelā:

Ḳaynatmak “قائنا تمق”, **uzatmak** “اوزا تمق”, **azaltmak** “ازالتمق”, **aldatmak** “الداتمق”, **ḳımıldatmak** “قئملا دتمق” gibi **şakīl ḥarekeli te‘leri meçhüllerde** (ḳaynadılmak “قائنادلمق”, uzadılmak “اوزادلمق”, azaldılmak “ازالدمق”, aldadılmak “الدادلمق”, **ḳımıldadılmak** “قئملا دادلمق”) yazılmak da iseler de doğru degildir. Çünki şīve-i telaffuz-ı ‘Oşmānī’ye muḫālifdir.

Lehce-i ‘Oşmānī” diyor ki: müteḥarrik olan te ḥarfî ekşeryā dāl gibi okunur. **Art** “ارت” – **ard** “ارد”, **yurt** “يورت” – **yurd** “يور د” vesā’ire gibi. Aşlında lisān-ı Türki’de dāl ve te ḥarfleri mefḳūd iken hālā tāī kelimeleñ muraḳıḳları (ḥafīfleri) bütün dāle ve mefḥūmları (şakīlleri) tı’ya intikāl etmesi bundan neş’et etmişdir. Yoksa dāl ve tı ḥarflerinde Türkçe lügat-ı aşliye yokdur. Ḥattā lisān-ı ‘Oşmānī’ye naḳl olunmuş ba‘ zı kelimelede dāl te’ye ve te tı’ya ḳalb olunur: **derzi** “درزی” – **terzi** “ترزی”, **dellāl** “دلّال” - **tellāl** “تلّال”, **dellāk** “دلّاك” - **tellāk** “تلّاك” gibi. **tavan** “تاوان” – **tavan** “طاوان” gibi.

Be ḥarfî kelimeleñ āḫirinde bulunur ve sākin olursa (pe) ḥarfiniñ maḥrecine yaḳın bir şadā ile telaffuz ve ḳırā’at olunur.

Olub “اولوب”, **olup** “اولوب” – **ḥab** “حب”, **ḥāp** “حاپ” – **ḳalb** “قلب”, **ḳalp** “قلب” – **elḳāb** “القاب”, **elḳāp** “القاب”- gibi.

Faḳat bu telaffuza ā‘ id bir şīvedür. Yoksa ḥadd-i zātında (be) li olan kelimele pā ile yazılmaz.

(Ba‘ zı eş‘ār-ı ‘Oşmāniyyede bu daḳīka-i lisāniyyeye diḳḳat olunmayarak meşelā:

“Vehbī! Ḥamūş ol beste-leb
Ḥaddūñ degül eyle edeb
Senden muḳaddem oldı (**hep**)

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 3/6 Fall 2008*

Şâ'irlere birden şalâ"

beytinde olduğu gibi pe harfli bir kelimenin be'li kelimelere kâfiye yapılmış olduğu görülmektedir.)

Şe harfi de kelimât-ı 'Arabîyyeye maḥşûşdur. Egerçi lisân-ı Yûnânîdeki (σ) harfinin maḥreciyle Şe harfinin maḥreci bir olması cihetiyle ba'zı mütercimîn bu gibi kelimât-ı Yûnânîneyi telaffuz olundığı vech ile 'aynen Türkçeye nakl itdikleri zamân Şe harfini isti'mâl itmiş ve el-yevm itmekde bulunmuşlarsa da cā'iz degildir. Hattâ 'Arabî olmayan bir 'ibârede meşelâ "Fisağores-Ayaşlug" gibi esmâ-i ḥâşşa bile pek yakışıkız görünüyor.

Bize burada şöyle bir su'âl irâd olursa ki:

- Mādâm ki 'Osmânî ḥurûf-ı hecâsı meyânına Şe harfi de dâhil olmuşdur. Bu harfin virdiği şadâyı ḥâvî her kelime Şe ile yazmakta ḥaḳkımız vardır.

Cevâben diyebiliriz ki:

- Vâkı'â ḥurûf-ı hecâmızda Şe harfi var. Lâkin var olmakla bize mâl olması iktizâ itmez. Bunı ḥurûf-ı 'Osmânîyye meyânına idhâlden maḳşad 'Arabî ḥurûfini tanımaḳlıgımızdır. Ḥurûf-ı 'Arabîyyenün Türkler tarafından kabûliyle yazı yazılmağa başlanıldığı zamândan bu güne gelinceye kadar bu harf ile yazılmış ne Türkî ne de Fârsî hîç bir kelimeye teşâdüf idilememekte olması da bu müdde'âyı işbât ider.

Yine "Lehce-i 'Osmânî"de kelimât-ı aşliye-i Türkiyede 'Arabîye maḥşûş harfli kelime olmadığı gibi (ر، ل، م، ي) harfleriyle başlayan kelime daḥî nâdir olarak râ ve lâm ile bed' iden kelimelerin evveline ekşeriyâ elif ve elif ile bed' iden kelimelerin evveline hâ harfi 'ilâve olundığı beyân olunur. Fi'l-ḥaḳîka ḥurûf-ı 'Arabîyyeden birini veyâḥud jā-yı Fârsî harfini ḥâvî Türkçe bir kelime mevcûd olmayup "rûze"nin "oruç", "âpâz"ın "hapaz" – şeftâlû ma' nâsına olan "âlû"nuñ "hulu" diye telaffuz ve imlâ idilmesi ve hele Anaḫolınıñ ba'zı maḥallerinde (receb, ramazân, rızâ) gibi râ ile ve (limon, lâzım, lice) gibi lâm ile bed' iden kelimelerin evveline birer elif 'ilâvesiyle (ireceb, iremazân, irızâ, ilimon, ilâzım, ilice) diye telaffuz olunması lehcenin şu ifâdesini mü'eyyeddür.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic*

Volume 3/6 Fall 2008

Fakat bu şive Anadolu Türkçesine mahşuş olup İstanbulda tekellüm idilen ‘Osmanlı lisānı inceleşerek važ’-1 aşlisinden pek çok uzaklaşmış ve gitdikce de nezāket ve rikkatini artdırmağda bulunmuş olduğından şimdiki hālde elsine-i sā’ireden alınan her dürlü kelimeyi bile ‘aynen tekellüm ve taḥrīre müsā’id bir hāldedir.

Hurūf-1 ‘Arabiyyeden olan hā ḥarfiniñ Türkiyyü’1-aşlı olan lügāt-1 ‘Osmaniyyede isti‘mālī gelaṭdır. Bu hālde meşelā şalīb ma‘nāsına olan (حاج) kelimesini (حايقرمق), (حايقرمق), (حايقرمق), (حايقرمق)’dan me’ḥūz olan (هاولمق) lafzını (هاولمق)yazmamalı ve Türkcede hā’lı bir kelimeniñ hā’sını eger şakīl ise hā ile, ḥafif ise he ile yazmağa diğkat itmeli.

Türkcede (ق، غ، خ) ḥarfleri ḥarf-i vāhid ḳabīlinden olub yirine göre oğunur. Hattā eski Türkçe şi‘rlerde ba‘zen ğayın ile ḳāf iñ bir beytde ḳāfiye oldukları görülmüşdür.

Gerek ‘Arabīden gerek elsine-i sā’ireden nağlı olunan ğayınlı kelimeler hā veyāḥud ḳāf ḥarfine ibdāl olunarak yazılır: ğāşiye, ḥāşe – ğarār, ḥarār – ğarbāl, ḳalbūr – ğalāf, ḳılıf – ḳārtūş, ḥartuğ gibi.

(ḥatun-ḳalı-ağşam) lafzları da aşlen Türkçe oldukları hālde bu şive-i telaffuza tab‘iyyeten şimdi (ḳadın – ḥalı – ağşam) yazılmağdadır.

Bu şüretle değışerek artığ Türkçe ḥükmine girmiş olan elsine-i sā’ire lügatiniñ aşlılarına i‘tibār idilmek ‘abeş olur. Meşelā aşlı böyledür diyerek ḥarārı (ğarār), ḳalburı (ğarbāl) yazmamalı.

Türkcede fi’1-aşlı dāl ḥarfı de yoğdur. Dāl ile yazılan kelimeleriñ aşlı ‘ale’1-‘umūm te’lidir. Şoñradan müteḥarrik olanlar dāle ḳalb olunmuşdur. Zamānımızda ba‘zı aşḥāb-1 ḳalem şakīl olan ya‘nī hurūf-1 ‘Arabīyeden “şah” maḥrecinde bulunup da mine’1-ḳadīm tā ḥarfıyle yazılan kelimeleri bile dāle ḳalb ile yazıyorlar. Lākin bu ḳā’ideniñ şakāmeti ve şive-i telaffuzumuza muḥālefeti meydāndadır. Çünki evvelā dāl ḥarfı hurūf-1 ḥafifedendür. Şāniyen bu şüret yeñiden yeñi bir ḥağım iltibāslara yol açmağdadır. Bu iki şüretde dağı meşelā (toğru)yı (doğrı)

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 3/6 Fall 2008*

yazmak doğru olamaz. Yâ hele biñ yıllık (oṭa)yı bozup da (oda) şekline koymak da ne leṭâfet ne münâsebet taşavvur olunuyor? Bunuñ kâ'ideye muğâyeretinden kaṭ'-ı naẓar (oṭa) mıdır, yoksa – derûnhânedeki ma'nâsını ifade eden – (oda) mıdır, yâhud zamîr-i ğâ'ib ile âdât-ı müşârekeden mürekkeb (o, daḥı)nıñ muḥaffefi bulunan (oda) mıdır anlaşılıyor!

Dâd ḥarf-i 'Arabîsi egerçi 'Arabîde dâ'imâ şadâ-yı aşlîsi üzre okunursa da Türkcede ba'zen şadâ-yı maḥşûşıyla, ba'zen de (zı) gibi okunduğundan lisânımızda müsta'mel olan zâd'lı kelimât-ı 'Arabîyeden bu iki şüretle telaffuz olunanlarından birkaç mişâl irâd idelim:

Şadâ-yı Aşlîleriyle Okunanlar

Daḥk-ḍarb-kâḍî-dalâlet-ḥaḍîḍ-ḍırs-rıḍvân-raḍiyallâh-
zeḥâmet-'azle-ḥucciret-biḍâ'a-mürtâz

Zı Gibi Okunanlar

Ḥazret-müzâyâka-mazmûn-Fuzûlî-fazl-fazla-ıztırâb-rızâ-
beyâz-beyza-ḍarbḥâne-zarar-zarûret-ziyâ-zumḥ-zâbiḥ-ba'zî-arz-
'ırz-ḥarz-farz-marâz-mâzî

Meşâdir-ı şakîle-i Türkiye ile esmâ-i Türkiyenüñ nihâyetlerinde bulunan kâf ḥarfleri mücerred buldukları hâlde şadâ-yı aşlîleri üzre okunur. Eger maşdarlar fi'l mâzî ve muzâri olur ve isimler daḥı aḥvâl-i şemâniyyede birine uğrarlarsa o zamân kâflar ğayna tebdil olunur.

- 1- oldığı, bulduğu, yaptığı, kıldığı, olacağı, bulacağı
- 2- şoḥak, şoḥağun, bıçak, bıçağı, kabaḥ, kabağâ, çartaḥ, çartağında, budak, budâğıla gibi.

Ba'zî kâtibler bu kâ'ideyi 'ale'l-'umûm kâflı kelimelerde icrâya kalkışarak meşelâ “yok ise – kâraḥol-bırakıldığından” kelimelerini “yoğusa – kârağol – bırağıldığından” şüretinde yazmış ve el-yevm yazmakta devâm itmekde

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 3/6 Fall 2008*

bulunmuşlardır ki bu kâ'idenin evâ'il, veyâ evâsiḡ kelimâtda bulunan kâflara şumûli olmadığından haḡaları meydandadır.

Ḥurûf-ı 'Arabiye'den 'ayn harfiyle –elfâz-ı 'Arabiye'den başka – hiç bir lisânın lafzı yazılamaz. Fârsî'de 'ayn ile yazılmış ba'zı kelimelere teşâdüf olunmaḡda ise de anlar hadd-i zâtında 'Arabî olup Fârsî'ye şoñradan intikâl etmişlerdir. Bu cihetle

'Araba "عربه" - 'ayva "عيوه" - 'entari "عنترى" - 'antiḡa "عنتيقه" - Aleksandır "الكساندر" - Arakil "عركل" - gibi elfâz ve esmâyı dâ'imâ:

Araba "ارابه" - ayva "ايوا" - entari "انتارى" - antiḡa "انتيقه" - Aleksandır "الكساندر" - Arakil "اراكل" yazmaḡ icâb eder.

Ef'âl-i Türkiyede mādde-i aşliye emr-i hâzır şigalarıdır. Emr-i hâzırların nihâyetine – eger kelimenin mürekkeḡ olduğu harfler şaḡil ise – "maḡ", -ḡafif ise- "mek" edâtı 'ilâve olunduḡda maşdar olur:

Emr-i hâzır-ı ḡafif: gel, gör, bil.

Emr-i hâzır-ı ḡafif: otur, oḡu, yaz

Bunların maşdarları: gelmek, görmek, bilmek, oturmaḡ, oḡumaḡ, yazmaḡdır.

Ba'zı kerre taḡfif için bu "maḡ" ile "mek" hızf olunarak her ikisine birer hâ ḡonulur:

Gelme, görme, bilme, oturma, oḡuma, yazma gibi.

Bunlar şü hâlde iki şüret kesb ider ki birinci şürete göre maşdar taḡfifi, ikinci şürete göre nehy-i hâzır olur.

Bu şüretde bulunan meşâdır-ı muḡaffefe "aḡvâl-i şemâniyye" denilen ve (mücerred, muzâf, muzâfun ileyh, mef'ûlun bih, mef'ûlun ileyh, mef'ûlun 'anh, mef'ûlun fih, mef'ûlun ma', mef'ûlun leh) den 'ibâret bulunan aḡvâlden birine uğradıklarında nihâyetlerinde bulunan hâ harfleri ıḡâḡ olunmaz. Eger olunursa maşdarlıḡdan çıkup fi'l muzâri'in nefy şigası şekline girerek ma'nâsı da deḡiştir.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic*

Volume 3/6 Fall 2008

Meşâdir-ı muhtelifeye mişâl:

“Eger bu uğurda şarf itmiş olduğım parayı hisâb (itmem) lâzım gelse milyonlar bâliğ olur”

“Bu diş ağrısını böyle çeküp (tırmañ)dan ise çeküp (çıkartmañ) elbette hayırlı olur.”

“Beg o kadar (düşünmeñiz) iyi degildir.

(Gerek emşile-i mezkûredeki “itmem, tırmañ, çıkartmañ, düşünmeñiz” kelimelerinden hâ'lar isķâṭ olunarak (itmem, tırmañ, çıkartmañ, düşünmeñiz) şüretinde yazılsa fi' l muzâri' menfi şîğası şekline gireceğinden ma' nâsı da aña göre değımiş olur)

Vāv ḥarfı iki nev' dir:

- 1- (oķunur) vâfi, tehvîn – taķvîm – tevfîk gibi
- 2- (ḥarf-i med olarak oķunmaz) şu – bu – o – konaķ – soķaķ gibi.
- 3- (hemze ile berâber yazılır faķaṭ oķunmaz) mü'min, su'âl, mu'âḥaze gibi.
- 4- (baş ve orta yerde ḥâ ve andan soñra vāv ve elif bulunan kelimât-ı Fârsiyyede ister ḥarf olsun, ister med olsun oķunmaz) ḥ^vâce, ḥ^vâhiş, ḥ^vâb, ḥ^vâstekâr, ḥ^vânende gibi.
- Ba' zı kere de elif yerinde yâ ḥarfı bulunduğı ḥâlde yine oķunmaz. ḥaviş-ḥavişân gibi.
- 5- (kelimât-ı ' Arabiyyeden ba' zılarında elif-i memdüde gibi oķunur) ḥayât – şalât - zekât-mişķât gibi.

Hâ ḥarfı ba' zen ḥarf olup telaffuz olunur: hevâ – hicrân – bahâr – tenbih gibi,

Ba' zen ḥareke olarak oķunmaz: seniyye - behbeh - 'aleyh – ferişte – enişte gibi.

Elif ḥarfı bir kelimeniñ nihâyetinde bulunduğı zamân o kelimeyi “şafâ” gibi fetḥa-i şaķîle ile ve hâ ḥarfı bulunduğı zamân “penbe” gibi fetḥa-i hafife ile yazılmış şüretinde oķunur ve bu ḥâlde bunlar nefsi kelimedenden olmayup 'ârîzî olmuş olur. 'Ârîzî olan bu ḥâ'lar 'ale'l-'umûm kelimât-ı Türkiyye ile ecnebiyyede müsta' meldir. Ḥâlbuki gerek Türkce gerek ecnebî

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic*

Volume 3/6 Fall 2008

bir kelimeniñ imlâsında buralara pek az iltifât olunmağda ve ‘ale’l-ḥuşūş ef’âlde hiç gözetilmemekdedir. İşde bundan tolayı “almadım, bulmadık, söylediniñiz, beklediler” fi‘illeri bizim imlâ etdigimiz vech ile yazılmağ ĩcâb iderken “almadım, bulmadık, söylediniñiz, belediler” yazılıyor ki toğrı degildir. Hele “söylemek” lafzı muṭlaqâ hâ ile yazılmağ lâbüd olup çünki hâ’sız yazıldığı zamân biriniñ muḥabbetini kazanmağ ma‘nâsını ifâde iden “sevilmek” lafzından fark olunmaz.

Bu ḳabîlden olaraq yañlış yazılan Türkce ve ecnebî kelimelere mişâl getirelim:

(şahîḳleri ḳavs içinde gösterildi)

-Türkçe (ديكليهديكز) دكليهديكز, (بكلهدي) بكلهدي, (سويلهدي) سويلهدي ايستم, (استمك) استمك, اسنمك (اسنهمك), آتش كوركى (آتش), (ايستهمم) كورمكى), بر اوقه كورك (بر اوقه كهورك)

-**Ecnebî** (مارشال) مارشال, (ليتراتور) ليتراتور, (سيقل) سيقل (مدهسين) مدهسين, (پير) پير, (پتيرسيبورغ) پتيرسيبورغ, (اقول مدهسين) اقول مدهسين - (اقول ياخود - نهقول) (بيهر), ميلتر (ميليتهر)

Yâ ḳarfî üç nev‘ olarak ḳullanılır:

1- Nefs-i kelimededen olarak şadâ-yı aşliyyesi ile oḳunur:

Yaqın-yimek-yemiş-keyf-şayf gibi.

2- Hareke olarak kesre ḳıdmeti görür: **aşil-edib-emir-taḳşil-** gibi.

3- Elif-i maḳşûre olarak medd olunur: **Muṣṭafâ-şûrâ-da‘vâ-esnâ-mevlâ** gibi.

Ḳurûf-ı hecâ-yı ‘Oşmâniyyeden ‘Arablarıñ daḳı isti‘ mâl itdikleri yigirmi sekiz ḳurûf iki ḳısma ayrılarak bir ḳısım olan on dört ‘adedine **ḳurûf-ı şemsiyye** diğerk ḳısım bulnunan on dördine daḳı **ḳurûf-ı ḳameriyye** denilmiştir.

Bunuñ sebebi ise o ḳarflerden biriniñ evveline ḳarf-i ta‘rif olan “el” kelimesi dâḳil olduğu zamân ḳarf-i ta‘rif ile berâber mi oḳunacak yoksa ḳarf-i ta‘rif yazılmamış gibi ve faḳat kendisi müşedded olarak mı oḳunacak añaşılmağ içündür.

Ḳurûf-ı Şemsiyye

ت ت ذ ر ز س ش ص ض ط ظ ن

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic*

Volume 3/6 Fall 2008

Hurûf-ı Kameriyye

ا ب ج ح خ ع غ ف ق ك م و ه ي

Hurûf-ı Şemsiyyeye Mişâl:

Ve't-tayîn-ve's-ş-şānī-e'd-delālete-ve'z-zāriyāt-ve's-semavāt-ve's-ş-şems-ve's-şubḥ-ve'd-ḍuḥā-ve'z-zāhir-ve'l-lāzım-ve'n-nās

Hurûf-ı Kameriyye:

El-ān - el-bāb – el-ḥāc – el-cennet – el-ḥafī – ve'l-‘ādiyāt – el-gābir – el-fevz – el-kāri‘e – el-kātīb – ve'l-ḥaşenāt – el-vālid – el-hicret – el-yevm.

Hurûf-ı şemsiyyeye mişâl olanlar lâmsız ve fakat müşedded olarak kameriyyeye mişâl olanlar daḥı ḥarf-i ta‘rīf ile birlikde okunur. (kendi, kendü, ṭoḡrı کندی, کندو, طوغرو) gibi nihāyeti ba‘zen (و), ba‘zen (ی) ile yazılagelmekde olan Türkçe kelimelerin imlā-yı şahihleri için şüret-i telaffuzumuzdan ‘ibāret bir kâ‘ide-i muṭtaride-i ṭabī‘iyye vardır ki hangi kelimeniñ (ی) ile, hangi kelimeniñ (و) ile yazılmaḡ lâzım geleceğini ta‘yīn ider. binā‘en‘aleyh ‘Arabīñ şīve-i telaffuzunu taḡliden (طوغرو)yi (طوغري) yazmaḡ Kaşamonı Türkcesini taḡliden (کندو)yi (کندو) şüretinde imlā itmek nā-münāsibdir.

Ba‘zı Emsile

Bir ḥayli – öteden beri – tāriḥli – karşı – yazı – kapı – iyi – belli – sevgili – midilli – mişilli – inci – tilki – azı bu kâ‘ideye göre bunlar yā‘i olduklarından *bir ḥaylü – öteden berü – tāriḥlü – karşı – yazı – kapı – eyü – bellü – sevgilü – midillü – mişillü – incü – tilkü – azı*

Şüretinde yazmamalı. Kezālik: *Ḳuzu – koyu (keşif) – kuyı (bi‘r) – sürü – toru (renk) – burḡu – bāzū (Fārsi) – seftālū (kezā) – çizgi – zerdālū (kezā) – ölü (mürde) – ḥāvlu (makreme-i pişkir) – sürgü – çizgi – örgü* kelimeleri de vāvī olduklarından *Ḳuzı – koyı – kuyı – süri – torı – burḡı – pāzī – saftālī – zerdālī – öli – ḥāvlı – sürgi – örgi* şeklinde yazmamalı.

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic

Volume 3/6 Fall 2008

KAYNAKÇA

- CANPOLAT, Mustafa, “Arap Yazılı Türk Alfabesinin Gelişmesi”, Harf Devriminin 50. Yılı Sempozyumu, TTK Yay., Ankara-1981.
- ERTEM, Rekin, Elifbe’den Alfabe’ye, Dergah Yayınları, İstanbul-1991.
- HORATA, Osman, “Klasik Edebiyatımıza Ait Metinlerin Neşrinde Karşılaşılan İmlä ile İlgili Bazı Problemler”, I. Eski Türk Edebiyatı Kollogyumu– 17-18 Ocak 1992 İlesam, Ankara.
- KORKMAZ, Zeynep, Türk Dili Üzerine Araştırmalar, T.D.K. Yayınları, Ankara-1995.
- KORTANTAMER, Tunca, “*Genç Edebiyat Araştırmacısının Yanlışları*”, Türklük Araştırmaları Dergisi, Marmara Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Yayını, İstanbul 1993, C.VII, s. 253-267.
- USLUCAN, Fikret, “Dergah Mecmuası Üzerine Bir İnceleme”, Ondokuzmayıs Üniv. Sos. Bil. Enst., Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Samsun-1995.
- ÜLKÜTAŞIR, M. Şakir, Atatürk ve Harf Devrimi, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Dil Kurumu yayınları: 384, 2. Baskı, Ankara-1991.
- ÜNVER, İsmail, “Arap Harfli Türkçe Metinlerin Çevrisinde Karşılaşılan Yanlışlar”,I. Eski Türk Edebiyatı Kollogyumu-17-18 Ocak 1992 İlesam, Ankara-
- ÜNVER, İsmail, *Çevriyazıda Yazım Birliğı Üzerine Öneriler*, Türkoloji Dergisi, C. XI, S.1, Ankara-1993
- YORULMAZ, Hüseyin, Tanzimattan Cumhuriyete Alfabe Tartışmaları, Kitabevi, İstanbul-1995.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 3/6 Fall 2008*